

Borcun Siyasal Ekonomisi: Türkiye'de Hanehalkı Borçluluğu ve Rıza Üretimi (2002-2025)¹

Hıdır TOK²

ORCID: 0000-0001-8910-0558

DOI: 10.54752/ct.1883878

Öz: Türkiye'de 2002-2025 döneminde hanehalkı borçluluğu, siyasal rıza ve toplumsal istikrar üretiminde işleyen dolaylı bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bu çalışmanın temel argümanı, söz konusu dönüşümün tarihsel ve bağlamsal olduğu; ekonomik genişleme dönemlerinde "aktif rıza", siyasal-ekonomik gerilim dönemlerinde "kırılgan rıza" ve son yıllarda normatif onay olmaksızın uyum anlamına gelen "pasif rıza" üreten bir yönetimsellik tekniğine evrildiği yönündedir. Teorik çerçeve, finansallaşma (Krippner, Gabor) ve yönetimsellik (Foucault) kavramlarını Türkiye'ye özgü politik iktisat dinamikleriyle birleştirmekte; Boratav'ın reel ücret baskılanması ve Buğra'nın zayıf refah devleti analizleri yapısal arka planı oluştururken Lazzarato, Graeber ve Zelizer'in perspektifleri borcun toplumsal ve siyasal boyutlarını yorumlamaktadır. BDDK, TCMB ve TÜİK verileri üzerinden yürütülen analiz, 2002-2013

¹ Bu makale, 5-6 Aralık 2025 tarihlerinde ODTÜ İİBF'de düzenlenen 'Prof. Dr. Korkut Boratav'ın Onuruna: Dünyadan Türkiye'ye - İktisattan Siyasete' sempozyumunda 'Borç, Rıza ve Tabiiyet: Türkiye'de Düşük Gelirli Hanehalkı Borçluluğunun Sosyolojik Anatomisi (2002-2025)' başlığıyla sunulan sözlü bildirinin, kuramsal olarak genişletilmiş, yeniden yapılandırılmış ve güncellenmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi. İstanbul Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, hidirtok@beykent.edu.tr

TOK, H. (2026) "Borcun Siyasal Ekonomisi: Türkiye'de Hanehalkı Borçluluğu ve Rıza Üretimi (2002-2025)", Çalışma ve Toplum, Sayı: 90, C.3, s.1405-1438

Bu makale, Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC-BY 4.0) şartları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir. Bu lisans, orijinal yazar ve kaynak belirtildiği sürece, herhangi bir ortamda sınırsız kullanım, dağıtım ve çoğaltmaya izin vermektedir. Bkz. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Makale Geliş Tarihi: 07.02.2026- Makale Kabul Tarihi: 14.07.2026

döneminde borcun aktif siyasal destek ürettiğini, 2013-2018 döneminde bu ilişkinin kırılanlaştığını, 2018-2025 döneminde ise ekonomik memnuniyetin %22'ye gerilemesine karşın siyasal desteğin stabil kaldığını ortaya koymaktadır. Bu paradoks, ekonomik kırılanlık koşullarında siyasal muhalefetin maliyetini artıran borcun pasif rıza üreten bir mekanizmaya dönüştüğünü göstermekte; aktif rızadan pasif rızaya uzanan bu tarihsel dönüşümü teorik ve ampirik olarak açıklayarak borç sosyolojisi ve Türkiye siyaset sosyolojisi literatürüne katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Borç Sosyolojisi, Finansallaşma, Siyasal Rıza, Pasif Rıza, Borçlu Özne, Otoriter Neoliberalizm, Hanehalkı Borçluluğu

The Political Economy of Debt: Household Indebtedness and Consent Production in Turkey (2002-2025)

Abstract: In Turkey between 2002 and 2025, household indebtedness has transformed into an indirect mechanism operating in the production of political consent and social stability. The central argument of this study holds that this transformation is historical and contextual: borrowing has evolved from "active consent production" during economic expansion, through "fragile consent" under socio-economic tensions, to a governmentality technique producing "passive consent" — defined as compliance without normative endorsement — in recent years. The theoretical framework synthesizes financialization (Krippner, Gabor) and governmentality (Foucault) with Turkey-specific political economy dynamics. Boratav's analysis of real wage suppression and Buğra's work on the weak welfare state establish the structural background, while Lazzarato, Graeber, and Zelizer illuminate the social and political dimensions of debt. Drawing on BRSA, CBRT, and TurkStat data, the analysis reveals that debt generated active political support in 2002–2013, that this relationship became fragile in 2013–2018, and that a critical rupture occurred in 2018–2025 — when economic satisfaction collapsed to 22% yet political support remained stable. This paradox indicates that debt has become a structural mechanism that increases the perceived cost of political opposition under conditions of economic vulnerability, resulting in compliance without normative endorsement. By theoretically and empirically tracing the historical shift from active to passive consent, the study advances the sociology of debt and the political sociology of Turkey.

Keywords: Sociology of Debt, Financialization, Political Consent, Passive Consent, Indebted Subject, Authoritarian Neoliberalism, Household Debt

Giriş

Türkiye'de hanehalkı borçluluğu, 2002-2025 döneminde hem niceliksel hem de niteliksel olarak köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Hanehalkı borcunun harcanabilir gelire oranı 2002'de %4,3 düzeyindeyken 2013'te %52-53 bandına yükselmiş, borç kompozisyonu 2002-2018 arasında kredi kartından konut kredisine, 2018 sonrasında ise keskin biçimde yeniden konuttan kredi kartına kaymıştır (BDDK, 2002-2025). Kredi kartı borçlarının toplam tüketici kredisine ve kredi kartı bakiyesi içindeki payı 2002'de %65,7 iken 2018'de %20,8'e gerilemiş, 2025'te ise %48,8'e yükselerek tarihî zirvesine ulaşmıştır (BDDK, 2002-2025). Bu değişim, borcun "refah aracı"ndan "zorunlu bir hayatta kalma aracı"na dönüşümüne işaret etmekte; borcun toplumsal anlamı, bireysel deneyimi ve siyasal işlevinde yaşanan kırılmayı görünür kılmaktadır.

Bu dönüşümün gündelik düzeydeki karşılığı çarpıcıdır: 2005 yılında bir ilkokul öğretmeni, ilk kredi kartını aldığı anda kendini modern hayatın bir parçası gibi hissetmiş; kredi kartı ona yalnızca finansal erişim değil, refaha katılım duygusu sunmuştur. 2023'e geldiğinde ise aynı araç, temel ihtiyaçların taksitle karşılandığı bir hayatta kalma stratejisine dönüşmüştür.

Bu çalışma, hanehalkı borçlanmasının Türkiye'de ekonomik kırılmalardan üzerinden siyasal rıza üretiminde nasıl bir işlev gördüğü sorusuna odaklanmaktadır. Makalenin temel argümanı, borçlanmanın neoliberal dönüşümün yalnızca ekonomik bir sonucu değil, aynı zamanda dönemlere göre farklılaşan bir yönetimsellik mekanizması olduğudur. Analiz, ekonomik genişleme yıllarında "aktif rıza", siyasal-ekonomik gerilim dönemlerinde "kırılgan rıza" ve son yıllarda "pasif rıza" üreten bir işleyişe doğru tarihsel bir dönüşüm olduğunu göstermektedir.

Türkiye literatürü hanehalkı borçluluğunu ağırlıklı olarak makroekonomik risk ve finansal istikrar perspektiflerinden incelemiştir; siyaset sosyolojisi ise siyasal desteği daha çok kimlik siyaseti, popülizm ve klientalizm üzerinden açıklamıştır (Alpar, 2022; Akça vd., 2013). Buna karşılık, borçlanmanın gündelik ekonomik bağımlılık ilişkileri ve siyasal yönetimsellik boyutu görece sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bu çalışma, söz konusu literatürler arasındaki boşlukta konumlanmaktadır.

Kuramsal çerçeve, Türkiye'nin politik iktisat literatürünü borç sosyolojisi ve finansallaşma analizleriyle birleştirmektedir. Korkut Boratav'ın reel ücret baskılanmasına ve Ayşe Buğra'nın sosyal politikanın piyasalaşmasına ilişkin analizleri, borçlanmanın neden yapısal bir gelir ikamesine dönüştüğünü açıklamaktadır. Bu makro-yapısal çerçeve; Lazzarato'nun "borçlu özne", Zelizer'in paranın sosyal anlamları, Krippner ve Gabor'un finansallaşma yaklaşımları ile Bruff'un "otoriter neoliberalizm" kavramsallaştırması üzerinden derinleştirilmektedir.

Çalışma üç katkı sunmaktadır: İlk olarak, borcun siyasal işlevinin güçlü refah devleti geleneğinin sınırlı olduğu bir bağlamda tarihsel ve bağlamsal niteliğini tartışmaktadır. İkinci olarak, Türkiye'de borçlanma-siyasal rıza ilişkisini görünür kılarak kimlik siyaseti ve popülizm merkezli açıklamalara finansallaşma boyutunu eklemektedir. Üçüncü olarak, ekonomik memnuniyetin gerilediği dönemlerde siyasal desteğin neden görece sürdürülebildiğini açıklamaya yönelik kavramsal bir çerçeve önermektedir.

Makale, borçlanmayı siyasal rızanın tek belirleyeni olarak değil; kimlik siyaseti, popülizm ve baskı mekanizmalarıyla etkileşim içinde işleyen dolaylı ve olasılıksal bir süreç olarak ele almaktadır.

Borcun Finansallaşma, Sosyolojik ve Politik İşlevi

Bu çalışmanın teorik iskeleti, finansallaşmayı makro bir süreç olarak ele almaktadır (Krippner, 2011; Gabor, 2021). Finansallaşma, devletlerin ekonomik ve siyasal krizleri çözme sorumluluğunu finansal piyasalara kaydırduğu bir dönüşüm olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ancak bu makro sürecin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl deneyimlendiğini anlamak için borç sosyolojisine (Lazzarato, 2012, 2015; Graeber, 2011; Zelizer, 1997) başvurmak gerekmektedir. Borç sosyolojisi, borcun yalnızca bir finansal yük olmadığını; aynı zamanda ahlaki yükümlülük, sosyal konumun yeniden üretimi ve siyasal sadakat ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Bu iki düzlem—makro finansallaşma ve mikro borç deneyimi—Türkiye'nin özgül bağlamında (Boratav, 2015; Buğra, 2013; Buğra & Keyder, 2003) yeniden yorumlanmaktadır. Türkiye'nin zayıf refah devleti kapasitesi, reel ücret baskısı ve sosyal politikanın piyasalaşması, borçlanmayı zorunlu bir ikame mekanizması haline getirmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, küresel süreçleri yerelleştiren ve yapısal dinamiklerle gündelik deneyimi birbirine bağlayan çok düzlemli bir analiz sunmaktadır. Bu analitik strateji, borcun neden ve nasıl bir siyasal yönetimsellik aracına dönüştüğünü üç temel düzlemde kavramayı olanaklı kılmaktadır: (1) borçlanmayı mümkün kılan makro-yapısal finansallaşma dinamikleri ve buna eşlik eden siyasal yönetimsellik biçimleri; (2) borcun birey tarafından deneyimlenen ahlaki, psikolojik ve sosyolojik boyutları; (3) borçlanmayı zorunlu bir ikame hâline getiren Türkiye'nin özgül bölüşüm yapısı ve zayıf refah devleti modeli.

Finansallaşma ve Siyasal Yönetimsellik: Devletin Geri Çekilişi ve Borcun Ön Plana Çıkışı

Finansallaşma süreci, devletin refah üretimindeki sorumluluğunu finansal piyasalara kaydırırken borcu yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal bir yönetimsellik

aracına dönüştürmektedir. Bu dönüşümü kavramak için iki düzleme bakmak gerekmektedir: Birincisi, devletin sosyal politikadan çekilişinin finansallaşma dinamikleriyle nasıl örtüştüğü ve siyasal alanın finansal alana nasıl yer değiştirdiği; ikincisi, bu makro sürecin otoriter neoliberal yönetimsellik ile nasıl eklemlendiği ve borcun disiplin ile bireyselleştirme mekanizmaları üzerinden hanehalkını ekonomik kırılganlığa hapsedtiği. Bu iki boyut birlikte, borcun Türkiye'de neoliberal dönüşümün yalnızca bir çıktısı değil, siyasal istikrarın yeniden üretiminde işlev gören yapısal bir mekanizma olduğunu ortaya koyacaktır.

Finansallaşma ve Yönetimsellik: Siyasal Alanın Yer Değiştirmesi

Michel Foucault'nun (1991) "yönetimsellik" (governmentality) kavramı, modern iktidarın bireyleri doğrudan baskı yoluyla değil, onları kendi kendilerini yöneten özneler haline getiren teknikler aracılığıyla nasıl işlediğini açıklar. Neoliberal yönetimsellik, bireyleri "girişimci özneler" olarak yeniden kurarken; risk, sorumluluk ve borç, özgürleşme söylemi altında işleyen disiplin mekanizmalarına dönüşür (Foucault, 2008: 226). Bu bağlamda borçlanma, yalnızca ekonomik bir ilişki değil, bireyin davranışlarını, tercihlerini ve gelecek tasavvurunu biçimlendiren bir iktidar teknolojisi olarak işlev görür. Borçlu özne, yüzeyde özgür tercihler yapan rasyonel bir aktör gibi görünse de, fiiliyatta borç ödeme zorunluluğunun dayattığı maddi ve psikolojik sınırlar içinde hareket eder. Yapısal güvencesizlikler bu süreçte kamusal sorunlar olmaktan çıkarılarak bireysel sorumluluk anlatılarıyla yeniden çerçevelenir. Böylece borç, bireyi sürekli öz-disiplin, uyum ve hesap verme rejimine bağlayan görünmez bir düzenleyiciye dönüşür. Özerklik ve güçlenme söylemiyle meşrulaştırılan bu borç rejimi, pratikte toplumsal talepleri sınırlayan, siyasal tepkiselliği zayıflatan ve pasif rıza üretimini pekiştiren bir yönetimsellik tekniği olarak işler.

Bu yönetsel ve öznel dönüşümün arka planında ise, finansal sistemin ekonomi ve kamu politikaları içindeki artan merkezi rolü bulunmaktadır. Greta Krippner, finansallaşmayı devletlerin ekonomik ve siyasal krizleri çözme sorumluluğunu finansal piyasalara kaydırduğu bir "yer değiştirme" (displacement) süreci olarak tanımlar. Devlet, toplumsal refahı yükseltmek için ücret artışı veya güçlü sosyal politikalar yerine, borç üzerinden işleyen piyasa mekanizmalarını devreye sokar. Bu süreç, ekonomik sorunların çözümünü bireylerin kredi erişimine bağlayarak, yapısal bölüşüm sorunlarını bireysel finansal kararlar düzeyine indirger. (Krippner, 2011: 67)

Daniela Gabor (2021: 10), devletlerin sosyal güvenlik ağı yerine, bireyleri "altyapı temelli finansal katılım" yoluyla—kredi puanlama sistemleri, kamu-

bankacılık ilişkileri ve dijital ödeme altyapıları gibi teknik mekanizmalar üzerinden—finansal sisteme bağlayarak riskleri bireyselleştirerek toplumsal düzeni sürdürdüğünü ileri sürer. Randy Martin'in (2002) "gündelik hayatın finansallaşması" kavramsallaştırması da finansal riskin sıradan vatandaşın yaşamına nasıl nüfuz ettiğini ve borcun gündelik yaşamı belirleyen zorunlu bir pratik haline geldiğini gösterir. Bu süreçte borç, yalnızca bir ekonomik araç olmaktan çıkar; toplumsal düzeni sürdüren, bireyleri disipline eden ve siyasal istikrarı koruyan bir yönetimsellik tekniği haline gelir. (Martin, 2002: 28-30)

Otoriter Neoliberal Yönetimsellik ve Borç

Ian Bruff'un (2014) "otoriter neoliberalizm" tezi, finansallaşmanın kriz anlarında rıza üretiminden zorlayıcı mekanizmalara kaydığını ortaya koyar. Türkiye'nin 2013 sonrası deneyimi bu argümanla uyumludur (Akça vd., 2013). Bu bağlamda borç, bireyin ekonomik yükünü maksimize ederek siyasal itaati zorunlu kılan iki temel mekanizma üzerinden yönetimselliğin aracı haline gelir:

Disiplin Mekanizması

Borcun devamlı ödeme zorunluluğu, özellikle düşük gelirli bireyleri işten atılma ve borç çevrimini aksatma risklerine karşı kırılgan hale getirir. Bu kırılganlık, siyasal radikalizme yönelik maliyeti artırarak pasif rıza davranışını teşvik eder. Borçlu birey, mevcut ekonomik düzeni sorgulamak yerine, borç yükünü hafifletecek bireysel çözümler aramaya yönelir.

Bireyselleştirme Mekanizması

Borç, ücret baskısı gibi yapısal sorunları bireysel hatalara indirger. Böylece sınıfsal dayanışma zayıflar, kolektif hak talepleri kişisel "sorumluluk eksikliği" olarak çerçevelenir ve otoriter rejimin konsolidasyonuna zemin hazırlar. Borçlu özne, ekonomik başarısızlığını kendi yetersizliği olarak içselleştirir ve yapısal eşitsizliklere karşı siyasal talepte bulunma kapasitesini yitirir. (Bruff, 2014: 121)

Borcun Ahlaki ve Sosyolojik Anlamı: Minnettarlıktan Utanca

Borç, salt bir finansal yükümlülük değildir; aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk hissi, toplumsal bir konum göstergesi ve siyasal bir bağımlılık ilişkisidir. Zorlayıcı baskı, gelecek zamanın iptali ve toplumsal kodlama olarak adlandırılabilir boyutlar, borcun minnettarlıktan utanca uzanan dönüşümünü ve siyasal rıza üzerindeki etkisini birlikte açıklamaktadır.

Ahlaki Yükümlülük ve Zorlayıcı Baskı

David Graeber (2011: 8), borcun özünde bir "ahlaki yükümlülük" içerdiğini ve borçlu bireyin alacaklıya karşı süregelen bir minnettarlık, mahkûmiyet ve itaat duygusu taşıdığını vurgular. Borç, salt bir para ilişkisi değil; aynı zamanda alacaklıya karşı duyulan ahlaki bir sorumluluk hissidir. Bu yükümlülük, borçlunun özgürlüğünü kısıtlar ve onu sürekli bir geri ödeme endişesi içinde tutar. Graeber, borcun içerdiği zorlayıcı baskısına da dikkat çeker. İcra, haciz ve yasal takip tehditleri, borçluyu kronik bir korku rejimine sokar ve siyasal davranışları üzerinde güçlü bir sınırlandırıcı etki yaratır. Bu korku rejimi, borçlu bireyi ekonomik sistem içinde pasif bir konuma yerleştirir ve siyasal eyleme katılımı riskli hale getirir. Borçlu özne, mevcut düzeni korumaya yönelik bir çıkar geliştirir; çünkü sistemin çökmesi, kendi borç yükünün daha da ağırlaşması anlamına gelebilir.

Borçlu Özne: Gelecek Zamanın İptali

Lazzarato'nun borçlu özne kavramı da, borcun bireyin geleceğini ipotek altına alarak ona ait "gelecek zaman"ı sınırlandırdığını açıklar. Borçlu özne, sürekli performans göstermek ve gelir kaybı riskini minimize etmek zorundadır (Lazzarato, 2012:40). Borç, bireyin yaşam planlarını, kariyer kararlarını ve hatta kişisel ilişkilerini şekillendiren belirleyici bir faktör haline gelir. Lazzarato, borçlanmanın "geleceği şimdiye indirgemek" anlamına geldiğini ileri sürer. Borçlu birey, gelecekteki gelirini bugünden tüketir; ancak bu süreçte geleceğe dair özgür kararlar alma kapasitesini yitirir. (Lazzarato, 2012:71) Her karar, borç ödeme kapasitesini etkileyip etkilemeyeceği üzerinden değerlendirilir. Bu durum, prekarya yani güvencesizleştirilmiş çalışma koşullarında siyasal eyleme katılımı daha da maliyetli hâle getirir. İşten atılma, gelir kaybı veya siyasal baskı, borçlu özne için yalnızca ekonomik bir risk değil; aynı zamanda borç ödeme kapasitesinin tamamen yok olması tehdididir. (Lazzarato, 2012:93-94)

Türkiye bağlamında bu durum, özellikle düşük gelire sahip hane halkları için belirginleşir. Borç yükünün düşük gelirli hanelerde orantısız biçimde ağırlaştığı (bkz. Bulgular) bir ortamda, gelir akışındaki en küçük kesinti bile haneyi borç krizine sürükleyebilmektedir. Bu kırılganlık, bireyleri siyasal olarak pasif kılmakta; mevcut iktidarı desteklemeye veya en azından ona karşı çıkmamaya yöneltmektedir.

Borcun Sosyal Anlamı: Zelizer ve Pozitif/Negatif Kodlama

Viviana Zelizer'in parasal ilişkilerin kültürel anlamlarını vurgulayan yaklaşımı, Türkiye'de borcun dönemsel toplumsal dönüşümünü anlamayı sağlar. Zelizer,

paranın ve dolayısıyla borcun toplumsal olarak farklı anlamlar taşıdığını; bazı borçların "pozitif", bazılarının ise "negatif" olarak kodlandığını gösterir. Borcun anlamı, neye harcandığına, kim tarafından kullanıldığına ve hangi toplumsal bağlamda gerçekleştiğine bağlı olarak değişir. Zelizer'in "earmarking" (parayı amaçlara göre toplumsal olarak sınıflandırma) kavramı, borcun da benzer biçimde ahlaki ve sosyal ayrımlara tâbi tutulduğunu gösterir. Konut kredisi gibi "saygın" borç türleri modernleşme, yetişkinlik, ev sahibi olma ve orta sınıf statüsüyle ilişkilendirilirken; gıda, fatura veya kısa vadeli tüketim amaçlı krediler çoğu zaman utanç, başarısızlık ve yetersizlik hissi üretir. Bu karşılıklı, borcun yalnızca ekonomik bir araç olmadığını; aynı zamanda toplumsal kimliğin kurulmasında, statü hiyerarşilerinin yeniden üretilmesinde ve bireylerin ahlaki değerinin tanımlanmasında merkezi bir rol oynadığını ortaya koyar. (Zelizer, 1997: 26)

Bu dönüşüm, siyasal rızanın niteliğinin değişiminin de psikolojik ve kültürel altlığını oluşturur. Pozitif kodlanmış borç, minnettarlık ve aktif destek üretirken; negatif kodlanmış borç, utanç, çaresizlik ve pasif itaat üretir. İlk durumda borçlu özne, kendisine fırsat tanındığını düşünür ve sisteme minnettar kalır. İkinci durumda ise borçlu özne, tuzağa düşürüldüğünü hisseder ancak sistemden çıkamayacak kadar bağımlı hale gelmiştir. Bu nedenle protesto yerine sessizlik, direniş yerine uyum davranışları baskın hale gelir.

Türkiye'nin Özgül Bağlamı: Bölüşüm Açığı ve Finansal İkame

Türkiye'de finansallaşmanın borcu bir yönetsellik aracına dönüştürmesinin özgül koşullarını belirleyen iki yapısal etken öne çıkmaktadır: Reel ücretlerin sistematik olarak baskılandığı bir bölüşüm yapısı ve hane halklarını kredi piyasalarına yönlendiren zayıf bir refah devleti kapasitesi. Bu iki etken birlikte, borçlanmayı bir tercih olmaktan çıkarıp zorunlu bir gelir ikamesine dönüştürmüştür.

Bölüşüm Dinamikleri ve Zayıf Refah Devleti

Türkiye özgünlüğündeyse Korkut Boratav'ın (2015) bölüşüm analizleri, 1980 sonrası reel ücret payının sistematik olarak gerilediğini ve bunun düşük gelirli haneler için sürekli bir refah açığı yarattığını ortaya koyar. Bu yapısal süreç, 2000'li yıllarla birlikte daha da derinleşmiş; ekonomik büyüme dönemlerinde dahi ücretlilerin milli gelirden aldığı pay azalmaya devam etmiştir. Ücret baskısı, düşük gelirli hanehalkının temel tüketim harcamalarını dahi karşılayamaz hale gelmesine yol açmış; bu durum borçlanmayı zorunlu bir ikame mekanizması haline getirmiştir.

Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (2003) ile Buğra'nın (2013) çalışmaları, Türkiye'nin zayıf sosyal politika kapasitesine sahip olduğunu ve 2000 sonrası dönemde refahın piyasa mekanizmaları aracılığıyla sunulduğunu gösterir. Geleneksel refah devleti araçları (sosyal yardımlar, işsizlik sigortası, kamu hizmetleri) yetersiz kaldığında, düşük gelirli hanehalkı ihtiyaçlarını karşılamak için kredi piyasalarına yönelmek zorunda kalmıştır. Borç, bu bağlamda, sosyal politika yerine geçen bir finansal ikame aracı hâline gelir. İzleyen Bulgular bölümünde gösterileceği üzere, hanehalkı borç/gelir oranındaki uzun dönemli seyir ve borcun bileşimindeki değişim, bu zorunlu ikame işlevinin ampirik temelini oluşturmaktadır.

Karşılaştırmalı Güvencesizlik, Sadakat ve Bağımlılık

Asef Bayat'ın (2009) "güvencesiz yaşamlar" (life as politics) kavramsallaştırması ve James Ferguson'un (1999) Zambiya'da yoksulluğun siyasallaşmasına dair çalışması, borçluluğun özellikle güvencesiz toplum kesimlerinde siyasal bağımlılığı nasıl artırdığını gösterir. Bayat, güvencesiz kesimlerin siyasal taleplerini açıkça dile getiremediğini; bunun yerine gündelik direniş pratikleri ve hayatta kalma stratejileri geliştirdiğini ileri sürer. (Bayat, 2009:45) Ferguson ise yapısal bağımlılığın hem devlete hem de kırsaldaki akrabalık ağlarına yönelik belirli sadakat biçimleri ürettiğini gösterir; bu ekonomik ve sosyal bağımlılık ilişkilerinin ise zamanla karşılıklı yükümlülükleri güçlendirerek klientelist nitelikte bağları pekiştirdiğini ortaya koyar. (Ferguson, 1999: 110-122)

Türkiye'de ücret baskısı ve piyasalaşan sosyal politika, düşük gelirli hanehalkını Bayat'ın tarif ettiği güvencesiz yaşamlar rejimine hapsederken; borçluluk, bu güvencesizlik ortamında siyasal iktidara bağımlılığı artıran finansal-klientelist bir ağ örür. Borçlu özne, yalnızca bankaya değil; aynı zamanda ekonomik istikrarı sağlayacağını vaat eden siyasal iktidara da bağımlı hale gelir. Bu bağımlılık, açık bir klientalist ilişki biçimi almasa da, dolaylı bir siyasal sadakat üretir. Borçlu birey, ekonomik krizin derinleşmesini engelleyeceğine inandığı iktidarı desteklemeye veya en azından ona karşı çıkmamaya yönelir.

Kuramsal Sentez: Rıza Mekanizmasının Üç Aşaması

Borcun siyasal işlevinin tarihsel seyrini analiz edebilmek için üç kavramsal aşama önerilmektedir. **Aktif rıza**, kredi erişiminin genişlediği ve borcun "fırsat" ile "modernleşme vaadi" olarak kodlandığı, ekonomik memnuniyetle paralel seyrettiği dönemleri ifade eder. **Kırılan rıza**, borç yükünün yüksek kaldığı ancak siyasal ve ekonomik gerilimlerin borcun anlamını "yük" ve "kaygı kaynağı"na dönüştürmeye başladığı geçiş dönemlerini ifade eder. **Pasif rıza** ise borcun temel ihtiyaçları finanse eden bir zorunluluğa dönüştüğü, ekonomik hoşnutsuzluğun yüksek

olmasına rağmen borç bağımlılığının siyasal muhalefetin algılanan maliyetini artırarak uyumu ürettiği dönemleri ifade eder.

Bu üçlü ayrım, yalnızca tarihsel bir betimleme değil; borcun ekonomik işlevi, kültürel anlamı ve siyasal yönetsellikteki rolü arasındaki yapısal eşzamanlılığı kavramsallaştırma çabasıdır. İzleyen Bulgular bölümünde bu üç aşama, Türkiye'nin 2002-2025 dönemine ait ampirik verilerle birlikte ele alınmaktadır.

Veri ve Yöntem

Bu çalışma, ikincil veri analizi yöntemiyle 2002-2025 döneminde Türkiye'de hanehalkı borçlanmasının niceliksel ve niteliksel değişimini ve bunun ekonomik memnuniyet göstergeleriyle ilişkisini incelemektedir. Araştırma tasarımı tanımlayıcı istatistikler, zaman serisi trend analizleri ve dönemsel karşılaştırmalardan oluşmaktadır. Analitik strateji, borçlanma ile siyasal rıza arasında doğrudan nedensellik iddiasında bulunmamakta; eşzamanlı hareketler ve yapısal kırılma noktalarını tespit ederek bu ilişkinin olasılıksal ve dolaylı mekanizmalar üzerinden nasıl işlediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Veri Kaynakları

Borçlanma dinamikleri için iki temel kaynak kullanılmıştır. BDDK Kredi İstatistikleri (2002-2025), hanehalkına açılan kredilerin türlerine göre toplam stokunu, yıllık büyüme hızlarını ve sektörel dağılımını sunmaktadır. TCMB Finansal İstikrar Raporları (2005-2025), hanehalkının finansal kırılganlık göstergelerini, borç servisi/gelir oranlarını ve borç/harcanabilir gelir oranlarını kapsamaktadır.

Ekonomik memnuniyet ve algı verileri için iki kaynak kullanılmıştır. TÜİK Ekonomik Güven Endeksi (2012-2025), 100 üzerinden hesaplanan bir endeks olup 100 üstü iyimserliği, altı kötümserliği göstermektedir; 2002-2011 dönemi için EGE verisi bulunmadığından bu dönemde KONDA verileri esas alınmıştır. KONDA Araştırma Raporları (2007-2025), "Ekonomik durumunuzdan memnun musunuz?" sorusuna verilen yanıtları içermektedir; ekonomik memnuniyet sorusu her dönem sorulmadığından bazı yıllarda veri boşlukları mevcuttur. Tüm veriler kurumların kamuya açık raporlarından derlenmiş; mikro veri setlerine erişim sağlanamamıştır. Bulgular bu nedenle tüm hanehalkını kapsayan makro göstergeler üzerinden sunulmaktadır.

Analitik Strateji

Araştırmanın analitik stratejisi üç aşamadan oluşmaktadır.

Tanımlayıcı İstatistikler

2002-2025 döneminde hanehalkı borç stoklarının zaman içindeki değişimi ve kredi türlerinin göreceli ağırlıklarının evrimi incelenmektedir. Bu aşamada dört temel gösterge kullanılmaktadır: borç stoku/harcanabilir gelir oranı, kredi türlerinin kompozisyonu (konut, taşıt, tüketici, kredi kartı), borç servisi/gelir oranı ve reel borç stoku artışı. Bu göstergeler 2002-2025 dönemi için yıllık olarak hesaplanmaktadır.

Zaman Serisi Görselleştirme

Borçlanma göstergelerinin seyri grafik ve tablolarla sunulmakta; önemli kırılma noktaları işaretlenmektedir: 2008 küresel finansal krizi, 2013 Gezi protestoları, 2018 Ağustos kur krizi ve 2020 COVID-19 pandemisi.

Dönemsel Karşılaştırma

23 yıllık süreç üç döneme ayrılarak her dönem için borç stoku/harcanabilir gelir oranının dönem ortalaması, kredi türlerinin kompozisyonundaki değişim ve ekonomik memnuniyet endekslerinin dönem ortalaması karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Dönemselleştirmenin Gerekçesi

Dönem 1 (2002-2013), güçlü ekonomik büyüme ve finansal istikrarın yaşandığı evredir. Konut finansman sistemi reformları ve düşük faiz oranları kredi erişimini genişletmiş; hanehalkı borç/gelir oranı %4,3'ten %50'ye yakın seviyelere yükselmiştir. Bu artış ekonomik büyümeyle eşzamanlı gerçekleşmiş; borçlanma refah artışının aracı olarak algılanmıştır.

Dönem 2 (2013-2018), Gezi protestoları, FED Taper Tantrum, 2015 seçim krizi, 2016 darbe girişimi ve OHAL sürecinin yarattığı siyasal ve ekonomik gerilim ortamını kapsamaktadır. Reel ücret artışları sınırlı kalmış; konut ve taşıt kredilerinin payı azalırken tüketici kredileri ve kredi kartı kullanımı artmaya başlamıştır.

Dönem 3 (2018-2025), yüksek enflasyon, reel ücret erozyonu ve COVID-19 pandemisinin damgasını vurduğu evredir. Kredi kartı borçları ön plana çıkmış; bu borçların büyük kısmı temel ihtiyaçlara yönelmiştir. 2025 verileri yılın ilk iki çeyreğini kapsamaktadır.

Metodolojik Sınırlılıklar ve Etik Hassasiyetler

Çalışmanın dört temel sınırlılığı bulunmaktadır. Birincisi nedensellik sorunudur: Borçlanma ile ekonomik memnuniyet arasındaki paralellik veya kopma dolaylı bir

ilişkiye işaret etmekte; kesin nedensel iddialar için panel veri, doğal deneyler veya araç değişken analizleri gerekmektedir. "Pasif rıza" bu çalışmada bireysel siyasal davranışın doğrudan ölçümü üzerinden değil, ekonomik kırılmalık göstergeleri ile siyasal memnuniyet göstergeleri arasındaki kopma ve paralellikler üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. İkincisi, ikincil veri kullanımı nedeniyle borcun öznel anlamları ve duygusal boyutları derinlemesine yakalanamamaktadır; nitel araştırmalar bu boşluğu doldurabilir. Üçüncüsü, makro düzey analiz toplumsal cinsiyet, bölge ve yaş gibi kesişimsel farklılıkları sistematik olarak kapsayamamaktadır. Dördüncüsü, farklı kurumların veri tanımları ve metodolojileri zaman içinde değişmiş olabilir; bu durum zaman serisi karşılaştırmalarında sistematik hatalara yol açabilir.

Bu çalışma borçlu bireyleri suçlamamakta; borçlanmayı yapısal koşullar tarafından dayatılan bir zorunluluk olarak değerlendirmektedir. Çalışma ayrıca borcun "bilinçli bir kontrol aracı" olduğunu iddia etmemekte, bunun yerine dolaylı bir mekanizma olarak işlediğini savunmaktadır: Borçlanmanın siyasal etkileri kasıtlı bir politikanın ürünü olmasa bile yapısal dinamiklerden kaynaklanmaktadır.

Bulgular

Bu bölümde, 2002-2025 döneminde Türkiye'de hanehalkı borçlanmasının niceliksel ve niteliksel değişimi, ekonomik memnuniyet göstergeleri ile ilişkisi ve dönemler arası farklılaşma ampirik olarak sunulmaktadır. Bulgular, kuramsal çerçevede tanımlanan üç mekanizmayı—aktif rıza üretimi (2002-2013), kırılmalık rıza (2013-2018) ve pasif rıza (2018-2025)—ampirik örüntülerle uyumludur.

Genel Tablo: Borçlanma Patlaması ve Gelir Erozyonu (2002-2025)

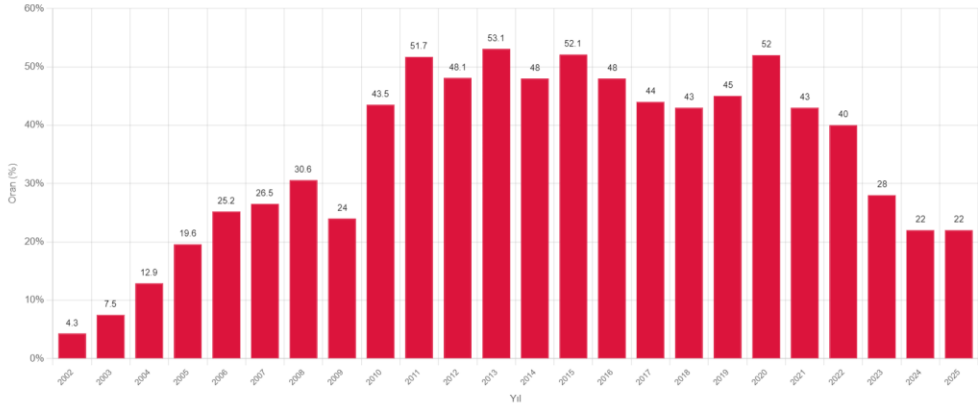
Borçlanmada Mutlak Büyüme

Türkiye'de hanehalkı borçlanması, 2002-2025 arasında dramatik bir artış göstermiştir. BDDK Aylık Bülten verilerine göre, toplam tüketici kredisi ve bireysel kredi kartı bakiyesi 2002 Aralık ayında yaklaşık 6,6 milyar TL iken, 2013 Aralık ayında 332 milyar TL'ye (yaklaşık 50 kat artış), 2018 Aralık ayında 504 milyar TL'ye, 2025 Aralık ayında ise 5,7 trilyon TL'ye (2002'ye göre yaklaşık 870 kat artış) ulaşmıştır (BDDK, 2002, 2013, 2018, 2025). Bu büyüme, nominal olarak etkileyici görünse de, asıl önemli olan borcun hanehalkı geliri ile ilişkisindeki dramatik dönüşümdür.

Borç/Gelir Paradoksu: Makro İstikrar, Mikro Çöküş

TCMB Finansal İstikrar Raporları'na göre, hanehalkı borcunun harcanabilir gelire oranı 2002'de %4,3 seviyesindeyken, 2013-2020 arasında %52-53 bandına ulaşarak tarihi zirvesini yaşamış; 2025'te %22 seviyesine düşmesine rağmen, bu düşüş enflasyonun oranı eritmesinden kaynaklanmakta olup borç yükünün fiilen hafiflediği anlamına gelmemektedir (TCMB, 2002-2025; Grafik 1). Bu, hanehalkının yıllık gelirinin önemli bir kısmının borç yüküne gittiği anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, oran 2013'teki zirve noktasında 2002'ye kıyasla yaklaşık 12 kat artmış; 2025'te zirveden gerilemesine rağmen, hâlâ 2002 seviyesinin beş katı gibi tarihsel olarak yüksek bir düzeyde kalması, borçlanmanın geçici bir dalgalanma değil, kalıcı bir yapısal dönüşüm olduğunu ortaya koymaktadır.

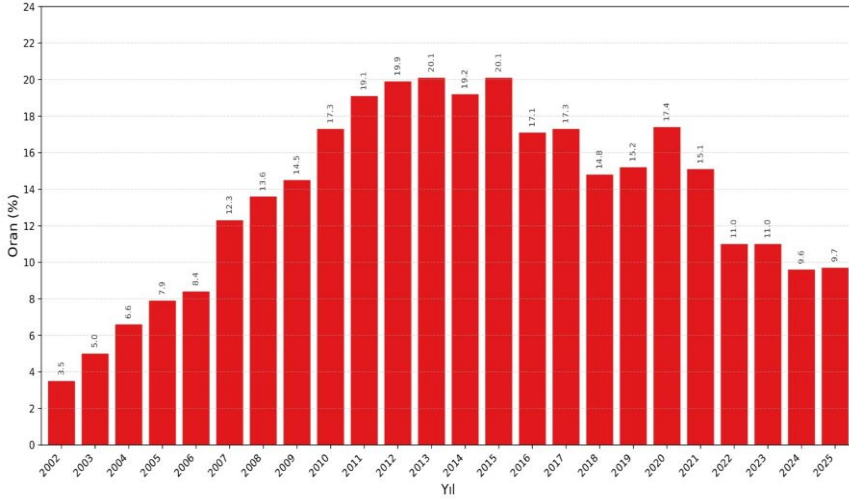
Grafik 1: Hanehalkı Borcunun Harcanabilir Gelire Oranı (2002-2025)

Kaynak: TCMB Finansal İstikrar Raporları

Bununla birlikte, hanehalkının borcunun GSYH'ye oranı farklı bir tablo sunmaktadır: 2002'de %3.5, 2013'te ve 2015'te %20.1 (zirve noktası), 2018-2025 arasında ise %17-%9 bandında seyretmiştir (TCMB, 2025; Grafik 2).

Grafik 2: Hanehalkı Borcunun GSYH'ye Oranı (2002-2025)

Kaynak: TCMB Finansal İstikrar Raporları

Bu durum, önemli bir paradoksa işaret etmektedir: **Borç/GSYH oranı 2015 sonrası düşerken veya stabil kalırken, borç/gelir oranı neden sürekli ve dalgalı bir şekilde artmıştır?** Cevap, reel ücretlerin erozyonudur. TCMB ve TÜİK verilerine göre, 2018-2025 arasında reel ücretler önemli bir boyutta erimişken, nominal borç stoku %180 artmıştır (TCMB, 2024; TÜİK, 2024). Bu makro-mikro ayrışma, Boratav'ın reel ücret baskısı analizini doğrulamaktadır: Ekonomi büyürken (GSYH artıyor) hanehalkı fakirleşmektedir. İnsanlar daha az kazanmakta ama daha fazla borçlanmaktadır çünkü borçlanmadan temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Bu, borcun "yatırım aracı"ndan "hayatta kalma aracı"na dönüştüğünün yapısal kanıtıdır.

Çalışmanın Ana Argümanı: Borç-Memnuniyet İlişkisinin Dönüşümü

Bu çalışmanın temel argümanı, borçlanma ile ekonomik memnuniyet arasındaki ilişkinin üç dönemde köklü biçimde farklılaştığıdır:

- **Dönem 1 (2002-2013):** Paralellik → Borç artışı ↑ + Ekonomik memnuniyet ↑ + Siyasal destek ↑
- **Dönem 2 (2013-2018):** Kopma → Borç yüksek seviyede + Ekonomik memnuniyet ↓
- **Dönem 3 (2018-2025):** Gerilimli ilişki → Borç önce zirveyi görüyor sonra düşüyor ama yine de başlangıç seviyesinden çok yüksek + Ekonomik memnuniyet tarihi düşükte ↓↓

Bu dönüşüm, kuramsal çerçevede tanımlanan mekanizmaları vurgulamaktadır: Borcun siyasal işlevi, "aktif rıza üretimi"nden (Dönem 1) "pasif rıza"ya (Dönem 3) evrilmiştir. Aşağıdaki alt bölümlerde, her dönemin dinamikleri detaylı olarak incelenmektedir.

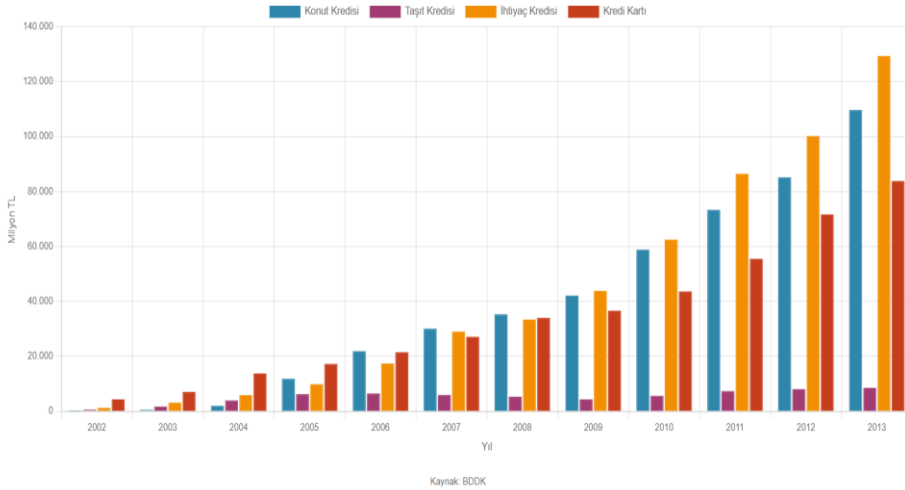
Dönem 1 (2002-2013): "Refah Vaadi" ve Aktif Rıza Üretimi

Borçlanmanın Niceliği ve Niteliği: Konut ve Taşıt Kredileri Dönemi

2002-2013 dönemi, Türkiye'de hanehalkı borçlanmasının hızlı ve sürekli biçimde arttığı bir evreye karşılık gelmektedir. BDDK Aylık Bülten verilerine göre, 2002 Aralık ayı itibarıyla toplam tüketici kredisi ve kredi kartı bakiyesi içinde kredi kartının payı %65,7 ile açık ara baskın iken buna karşılık konut kredisinin payı yalnızca %7,0, taşıt kredisinin payı %8,2, ihtiyaç ve diğer tüketici kredilerinin payı ise %19,2 düzeyindedir (BDDK, 2002).

Bu tablo, dönemin başında henüz olgunlaşmamış bir konut finansman sisteminin (Mortgage Kanunu ancak 2007'de yürürlüğe girmiştir) yerini, kredi kartının hem dayanıklı tüketim hem gündelik ihtiyaç finansmanı işlevini üstlendiği bir borçlanma rejiminin aldığını göstermektedir.

Grafik 3: Kredi Türlerinin Kompozisyon Değişimi - Dönem 1: Aktif Rıza

2013 yılına gelindiğinde bu tablo köklü biçimde tersine dönmüştür: Konut kredisinin payı %33,2'ye yükselirken, kredi kartının payı %25,2'ye gerilemiş; ihtiyaç/diğer tüketici kredilerinin payı %39,0'a çıkmış, taşıt kredisinin payı ise %2,6'ya düşmüştür (BDDK, 2013). On bir yıllık dönemde toplam tüketici kredisi ve kredi kartı bakiyesi 6,6 milyar TL'den 332 milyar TL'ye yükselerek yaklaşık 50 kat büyümüştür.

Bu kompozisyon değişimi, Zelizer'in borcun sosyal anlamı tezini desteklemektedir: Konut kredisinin payının hızla artması, bu dönemde borcun "pozitif" olarak kodlandığını, modernleşme, orta sınıfa yükselme ve ekonomik başarının göstergesi haline geldiğini yansıtmaktadır.

Hükümetin bu dönemdeki politikaları, kompozisyon değişiminde belirleyici olmuştur. 2003'te başlatılan "100 bin konut projesi", 2007'de yürürlüğe giren Mortgage Kanunu, düşük faizli ve uzun vadeli konut kredileri ile gelir belgesi gereksinimlerinin esnekleştirilmesi, konut kredisine erişimi dramatik şekilde artırmıştır. Bu süreç, Krippner'in finansallaşma tezinin Türkiye'deki tezahürüdür: Devlet, sosyal konut politikası yerine, hanehalkını kredi piyasalarına yönlendirerek "piyasa temelli refah rejimi" inşa etmiştir.

Ekonomik Memnuniyet ve Siyasal Destek: Yükseliş Trendi

2002-2013 yılları arası, Türkiye'de hanehalkı borçlanmasındaki radikal artışın toplumsal rıza ile dengelendiği bir "ekonomik iyimserlik" dönemini temsil eder. Finansal imkânların genişlemesi ve tüketim kapasitesinin artması, doğrudan ekonomik memnuniyet ve güven göstergelerine yansımıştır. KONDA araştırmalarına göre, "Ekonomik durumunuzdan memnun musunuz?" sorusuna olumlu yanıt verenlerin oranı 2002'den 2011'e kadar sistematik bir yükseliş sergileyerek toplumsal refah algısındaki dönüşümü kanıtlamıştır.

Resmi veriler bu psikolojik eşğin aşıldığını teyit etmektedir: TÜİK Ekonomik Güven Endeksi (EGE), 2013 yılında "iyimserlik" bölgesi olan 100 eşğini aşarak 101,4 seviyesine ulaşmıştır. Benzer şekilde, TÜİK Tüketici Güven Endeksi de 2011 yılında 105,1 değerini görerek hanehalkının gelecek beklentilerinin zirve yaptığını göstermiştir. Bu dönemde her ne kadar kentleşme hızı nedeniyle konut sahipliği oranı (TÜİK verilerine göre) %60-61 bandında yatay seyretse de, kredili konut ve araç alımındaki patlama hanehalkı nezdinde güçlü bir "tüetime katılım" ve "sınıf atlama" algısı yaratmıştır.

Bu ekonomik tablonun siyasal çıktısı ise iktidara yönelik eşine az rastlanır bir destek dalgası olmuştur. AKP'nin oy oranı 2002'de %34,3'ten, 2007'de %46,6'ya ve ekonominin ve finansal genişlemenin zirve yaptığı 2011 genel seçimlerinde de

%49,8'e tırmanarak rekor kırmıştır. 2002-2007 yılları arasında gerçekleşen yıllık ortalama %6,9'luk büyüme, tek haneli enflasyon ve AB müzakere süreciyle desteklenen bu iklim; borçlanma imkânlarının artmasını bir "refah göstergesi" olarak kodlamış ve siyasal istikrarın temel meşruiyet kaynağı haline getirmiştir.

Paralellik ve Aktif Rıza Mekanizması

Bu dönemde, borçlanmanın niteliğindeki dönüşüm (kredi kartından konuta kayış) ile ekonomik memnuniyet ve siyasal destek arasında belirgin bir paralellik görülmektedir. Konut kredisi payının %7,0'dan %33,2'ye yükselmesi, borçlanmanın "zorunluluktan yatırıma" doğru evrildiğini ve bu dönemde bir "fırsat", "refah aracı" hissi yarattığını göstermektedir. Graeber'in minnettarlık tezi burada açıklayıcıdır: Borç, bir "iyilik" ve "fırsat sunma" olarak algılandığında, borçlu kendini minnettar hisseder.

Tablo 1: Dönem 1 Özeti (Aktif Rıza: Borç = Fırsat ve Modernleşme)

Gösterge	2002	2013	Değişim
Borç/Gelir Oranı	%4,3	%53,1	+48,8 puan
Konut Kredisi Payı	%7	%33,2	+26,2 puan
İhtiyaç Kredisi-Diğer Payı	%19,2	%39	+19,8 Puan
Taşıt Kredisi Payı	%8,2	%2,6	-5,6 Puan
Kredi Kartı Payı	%65,7	%25,2	-40,5 Puan
Ekonomik Memnuniyet (KONDA)	-	%58	Alınan oydan çok daha yüksek
AKP Oy Oranı	%34,3	%49,8 (2011)	+15,5 puan

Dönem 2 (2013-2018): "Geçiş ve Kırılganlık"

Borçlanma: Yavaşlama ama Yüksek Stok

2013 yılı, Türkiye ekonomisinde hanehalkı borçlanma dinamikleri açısından kritik bir kırılma noktasıdır. Bu tarihten itibaren borçlanma artış hızı kademeli olarak yavaşlamış, ancak birikimli borç stoku yüksek seviyelerini koruyarak hanehalkı üzerinde yapısal bir yük oluşturmaya devam etmiştir. BDDK verilerine göre, 2003-2008 yılları arasında yıllık ortalama %55-60 seviyelerinde seyreden kredi büyüme hızı; 2013'te %30'a, 2014'te %18'e, 2016'da %12'ye ve 2018 yılındaki ekonomik türbölansla birlikte %8 seviyesine kadar gerilemiştir.

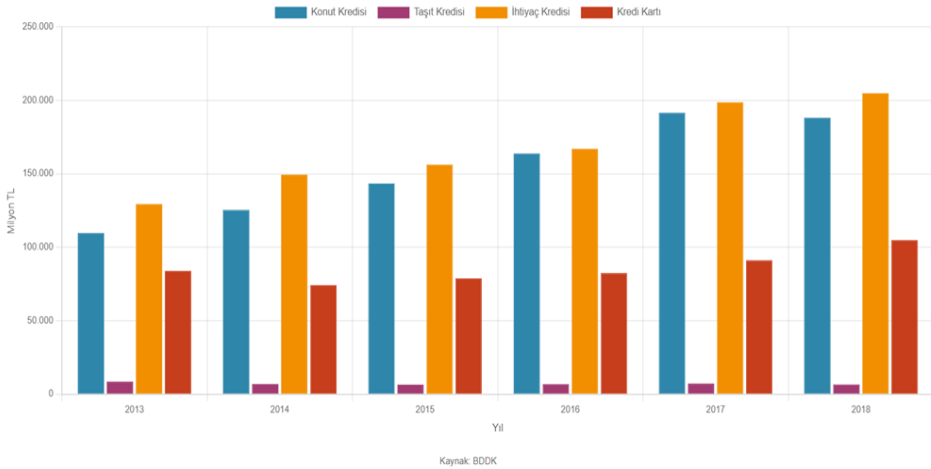
Bu sert yavaşlamanın temelinde; TCMB'nin değişen küresel likidite koşullarına (Taper Tantrum sonrası) faiz artırımlarıyla tepki vermesi, kredi/değer

(LTV) oranlarına getirilen sınırlamalar gibi makro-ihtiyati tedbirler ve kredi koşullarının sıkılaştırılması yer almaktadır. Ancak artış hızındaki bu düşüşe rağmen borç yükü hafiflememiştir: Borç/GSYH oranı %17-20 bandında yataylaşırken, hanehalkı borcunun harcanabilir gelire oranı %50-53 seviyelerinde kalarak kırılganlığı korumuştur.

Bu dönemde konut kredileri 109,7 milyar TL'den 188 milyar TL'ye yükselerek %71 artış göstermiş, ihtiyaç kredileri ise 129,3 milyar TL'den 204,8 milyar TL'ye çıkarak %58'lik bir büyüme kaydetmiştir. Kredi kartı borçları 83,8 milyar TL'den 104,8 milyar TL'ye yükselirken (%25 artış), taşıt kredileri dikkat çekici biçimde 8,5 milyar TL'den 6,5 milyar TL'ye gerileyerek sistemdeki en küçük kredi kalemi konumunu korumuştur.

Bu mutlak büyüme, kompozisyon içindeki göreceli paylara yansıdığına farklı bir dinamik ortaya çıkarmaktadır: konut kredisinin toplam tüketici kredisine ve kredi kartı bakiyesine içindeki payı %33,2'den (2013) %37,3'e (2018) yükselerek tarihten zirvesine ulaşırken, kredi kartının payı aynı dönemde %25,2'den %20,8'e gerilemiştir (BDDK, 2013, 2018).

Grafik 4: Kredi Türlerinin Kompozisyon Değişimi - Dönem 2: Kırılgan Rıza

Bu veri seti, hanehalkının borçlanma tercihlerinin yapısal ihtiyaçlar (konut) ve gündelik tüketim (ihtiyaç kredisi, kredi kartı) ekseninde yoğunlaştığını, ancak dayanıklı tüketim mallarına (taşıt) yönelik talebin ekonomik belirsizlik ve döviz kuru şokları nedeniyle zayıfladığını göstermektedir. 2018 yılına gelindiğinde konut kredilerindeki hafif gerileme (191,4 milyar TL'den 188 milyar TL'ye), bu dönemin

sonuna doğru ekonomik güven erozyonunun başladığının erken işaretlerinden biri olarak okunabilir.

Bu tablo, Bruff'un (2014) "otoriter neoliberalizm" teziyle tam bir uyum sergilemektedir: Ekonomik rıza üretiminin aracı olan "sınırsız kredi genişlemesi" dönemi tıkanmış; ancak hanehalkı hâlihazırda devraldığı yüksek borç yüküyle baş başa bırakılmıştır. Finansal genişlemenin yerini finansal disipline ve daha sert denetim mekanizmalarına bıraktığı bu eşik, hanehalkı için borcun bir "refah aracı" olmaktan çıkıp, otoriter yöntemlerle yönetilen bir "disiplin ve bağımlılık" mekanizmasına dönüştüğü süreci temsil etmektedir.

Ekonomik Memnuniyet: İstikrarlı Düşüş

Bu dönemde, ekonomik memnuniyet göstergelerinde istikrarlı bir düşüş gözlemlenmektedir. KONDA verilerine göre, ekonomik durumdan memnuniyet oranı 2013 Mayıs'ta %58'ken, 2013 Gezi protestoları sonrası %51'e düşmüş, 2015'te %45'e, 2016'da %42'ye, 2018'de ise %38'e gerilemiştir (KONDA, 2013-2018).

TÜİK Ekonomik Güven Endeksi de benzer bir düşüş göstermektedir: 2013'te 101 olan endeks, 2014'te 94'e, 2016'da 82'ye, 2018 Ağustos'ta ise 71'e düşmüştür ki 100'ün altındaki değerler kötümserliği göstermektedir (TÜİK, 2013-2018). 30 puanlık düşüş, ekonomik algıdaki erozyonun güçlü bir göstergesidir.

Bu dönemde, bir dizi siyasal ve ekonomik kriz ekonomik algıyı doğrudan etkilemiştir:

- **2013 Gezi protestoları:** Siyasal gerilim ve toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesi
- **2013 Aralık-2014 Ocak:** TCMB'nin faiz artırımları ve finansal piyasalarda dalgalanma
- **2014-2015:** Çeşitli kentlerde yaşanan ve ölümlere neden olan saldırıların yarattığı korku ve güvenlik endişesi
- **2015 seçimleri:** Koalisyon kurulamama krizi ve erken seçim belirsizliği
- **2016 darbe girişimi:** OHAL ilanı, siyasal belirsizlik ve ekonomik güven kaybı
- **2018 Ağustos kur krizi:** Dolar/TL kurunun %40'tan fazla değer kaybetmesi ve ekonomik panik

Kopma: Borç-Memnuniyet İlişkisinin Ayrışması

Bu dönemde, borç-memnuniyet ilişkisi kopmaktadır. (Tablo 2) Borç seviyesi hâlâ yüksek ama ekonomik memnuniyet sürekli düşmektedir. Artık borç, bir "fırsat" olarak algılanmamakta, aksine bir "yük" ve "kayıt kaynağı" haline gelmektedir. Finansal koşulların sertleşmesi (faiz artışları, kredi koşullarının zorlaşması), siyasal belirsizlik ve ekonomik istikrarsızlık, borçluluk deneyimini olumsuzlaştırmıştır.

Bu kopma, Lazzarato'nun "borçlu özne" kavramsallaştırmasıyla açıklanabilir: Hanehalkı artık borç ödemelerini sürdürebilmek için gelir kaybı riskini minimize etme endişesi taşımakta; ancak ekonomik koşullar bu kaygıyı daha da derinleştirmektedir. Geleceğin belirsizliği, borcun psikolojik yükünü artırmaktadır. Siyasal destek açısından, AKP'nin oy oranı 2015 Haziran seçimlerinde %40.9'a düşmüş, Kasım seçimlerinde %49.5'e yükselmiş, 2018 cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde ise Cumhuriyet İttifakı olarak %53.7 almıştır (YSK, 2015-2018). Ekonomik memnuniyet düşüyor olsa da, siyasal destek—özellikle ittifak formatında—görece stabil kalmıştır. Bu durum, kimlik siyaseti ve güvenlik kaygılarının ekonomik hoşnutsuzluğu telafi ettiğini düşündürmektedir.

Tablo 2: Dönem 2 Özeti

Gösterge	2013	2018	Değişim
Borç/Gelir Oranı	%53,1	%43	-10,1 puan
Konut Kredisı Payı	%33,2	%37,3	+4,1 puan
Kredi Kartı Payı	%25,2	%20,8	-4,4 puan
İhtiyaç Kredisı-Diğer Payı	%39	%40,6	Stabil
Kredi Büyüme Hızı	%30	%8	Yavaşlama
Ekonomik Memnuniyet (KONDA)	%58	%38	-20 puan
Ekonomik Güven Endeksi (TÜİK)	101	71	-30 puan
AKP ve İttifak Oy Oranı	%49.8	%53.7	Stabil

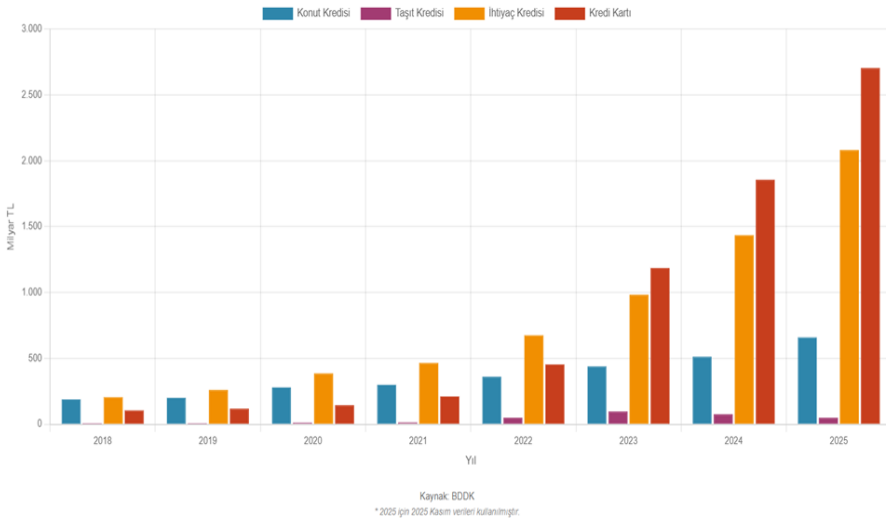
Dönem 3 (2018-2025): Kriz, Zorunlu Borçlanma ve Pasif Tabiiyet

Borçlanmanın Varoluşsal Krize Dönüşümü: Nitelik Değişimi ve Gelir Erozyonu

2018 yılından 2025 projeksiyonuna kadar uzanan dönem, Türkiye'de hanehalkı borçlanmasının hem niceliksel hem de niteliksel olarak belirgin bir dönüşüm geçirdiği bir evreye işaret etmektedir. Bu süreçte hanehalkı borç stoku, 2018 Aralık ayındaki yaklaşık 503 milyar TL düzeyinden, 2024 yılı sonunda 4,1 trilyon TL'ye ulaşmış; 2025 itibarıyla ise 5,7 trilyon TL sınırına yaklaşmıştır. Nominal olarak son derece yüksek görünen bu artışa karşın, hanehalkı borcunun GSYH'ye oranı aynı dönemde düşüş eğilimi göstermiş; 2023'te %11,0 seviyesinde olan oran, 2025 projeksiyonunda %9,7'ye gerilemiştir. Bu görünüm, borç stokunun azaldığını değil,

yüksek enflasyonun nominal gelirleri ve GSYH'yi borç stokundan daha hızlı büyüterek bir tür "borç erimesi" (debt erosion) yarattığını göstermektedir. Makro düzeydeki bu görece rahatlatma algısının aksine, borç yükünün gelir grupları arasında son derece eşitsiz biçimde dağıldığı görülmektedir. Ülke genelinde borç servis oranı ortalama olarak sınırlı bir bantta seyretmekle birlikte, düşük gelirli hane halklarında borç ödemelerinin gelir içindeki payı dramatik biçimde yükselmektedir. Bu gruplarda hane gelirinin önemli bir kısmı, geçmiş borçların faiz ve anapara ödemelerine yönelmekte; borçlanma, geçici bir finansman aracı olmaktan çıkarak kalıcı bir gelir ikamesi işlevi görmektedir.

Grafik 5: Kredi Türlerinin Kompozisyon Değişimi - Dönem 3: Pasif Tabiiyet

Bu dönemde borcun bileşimi köklü bir değişim göstermiştir. İhtiyaç kredileri 204,8 milyar TL'den 2,2 trilyon TL'ye çıkarak 11 kat büyümüştür. Konut kredilerinin görece istikrarlı artışı (188 milyar TL'den 678,9 milyar TL'ye) karşısında, taşıt kredilerinin önce 2023'te 95,9 milyar TL'ye yükselişinin ardından 2025'te 52,04 milyar TL'ye düşmesi orta sınıfın, dayanıklı tüketim malları satın alma gücünü tamamen yitirdiğinin somut göstergesidir. Bu dönüşüm, borçlanmanın uzun vadeli varlık edinimi ve servet birikimiyle ilişkili bir pratik olmaktan uzaklaşarak, özellikle düşük gelirli kesimler açısından günlük tüketimin ve temel ihtiyaçların finansmanı işlevini üstlendiğini göstermektedir.

En çarpıcı gösterge, kredi kartı borçlarının toplam tüketici kredileri içindeki payının 2018 sonrasında gösterdiği keskin dönüştür. BDDK verilerine göre kredi

kartı payı 2018’de tarihî dibi olan %20,8 iken 2025 Aralık itibarıyla %48,8’e ulaşmıştır ki bu, 2002-2018 arasında süregelen 16 yıllık düşüş eğiliminin tamamen tersine döndüğünü göstermektedir (BDDK, 2018, 2025). Bu dönemde kredi kartı borçları 104,8 milyar TL’den 2,80 trilyon TL’ye fırlayarak 26 katlık bir patlama yaşanmıştır.

2018–2025 döneminde Türkiye’de kredi kartı borçluluğu, yalnızca bireysel bir finansman aracı olmaktan çıkarak, geniş toplumsal kesimlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için başvurduğu ve ödeyememe kriziyle derinleşen bir “finansallaşmış yoksulluk” kapanına dönüşmüştür. 2018 krizini izleyen süreçte borç stoku hızla büyürken, asıl yapısal kırılma borcunu ödeyemeyenlerin sayısındaki keskin artışta ortaya çıkmıştır. Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi verilerine göre 2023 yılında kredi veya kredi kartı borcu nedeniyle 1,32 milyon kişi yasal takibe girmiş; bu sayı 2024’te %39 artışla yaklaşık 1,66 milyona yükselmiştir. 2025 yılı, borç krizinin yoğunlaştığı eşik olarak öne çıkmakta; yalnızca Ocak–Kasım döneminde 1 milyon 946 bin kişi kredi veya kart borcu nedeniyle yasal takibe intikal ederken, takipteki borç tutarı bir önceki yıla kıyasla %137 artarak yaklaşık 274 milyar TL’ye ulaşmıştır (Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi, 2025). 2025 sonu itibarıyla kredi kartı, artık "kolaylık aracı" değil; "temel ihtiyaçları finanse etme aracı" haline gelmiştir. Nitel araştırmalar, insanların market alışverişini, elektrik faturasını, kira ödemesini kredi kartıyla yaptığını ve taksitlendirdiğini göstermektedir.

Bu nitelik değişimi, Zelizer’in borcun sosyal anlamı tezini doğrulamaktadır. Dönem 1’de konut kredisi "pozitif" olarak kodlanırken (modernleşme, statü kazanımı), Dönem 3’te kredi kartıyla gıda alımı "negatif" olarak kodlanmaktadır (çaresizlik, utanç, ekonomik başarısızlık). Bu dönüşüm, borcun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve psikolojik anlamının da değiştiğini göstermektedir. Hanehalkı artık borçlanmayı bir "tercih" olarak değil, "zorunluluk" olarak deneyimlemektedir.

Ekonomik Güven Erozyonu ve Pasif Rıza Mekanizması

2018-2025 dönemine ilişkin niceliksel ve niteliksel göstergeler, Türkiye’de ekonomik memnuniyet ve güven algılarının derin bir kırılma içinde olduğunu ortaya koymaktadır. TÜİK ve TCMB işbirliğiyle derlenen Tüketici Güven Endeksi 2025 boyunca 100’ün altında gerçekleşmiş; aylık olarak çoğunlukla 80’li seviyelerde seyretmiştir, bu da hanehalkı düzeyinde ekonomik iyimserliğin görece zayıf kaldığının resmî göstergesidir. Aynı dönemde KONDA’nın Eylül ve Aralık 2025 Barometresi, bireylerin genel sağlık gibi görece statik yaşam koşullarından nispeten memnun olduklarını bildirirken, yaşam standartlarının son beş yılda iyileştiği veya gelecekte iyileşeceği yönündeki algıların baskın şekilde olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Bir diğer dikkat çekici bulgu da maaş alındığı gün paranın tamamen

harcanmasına işaret eden "sıfır gün harcaması" pratiğinin çalışmaya katılanların çoğunluğu için yaygın bir davranış hâline gelmiş olmasıdır; bu durum tasarruf imkânının kısıtlandığını ve gelir ile gider arasındaki örtük dengenin borçlanma üzerinden kurulduğunu göstermektedir (KONDA, 2025). TÜİK'in 2025 Gelir Dağılımı ile Yoksulluk ve Yaşam Şartları İstatistikleri, en yüksek gelirli %20'lik kesimin toplam gelirin yaklaşık yarısını alırken en düşük %20'lik kesimin payının belirgin biçimde daha sınırlı kaldığını, nüfusun belirli bir kesiminin göreceli yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında olduğunu ortaya koymaktadır (TÜİK, 2025a, 2025b).

Bu çok yönlü kırılganlık tablosu içinde borç, yalnızca ekonomik bir yük olmakla kalmayıp giderek hanehalkı yaşamının olağan bir parçası hâline gelmiştir; borçlanma, beklenen refah artışından ziyade gündelik yaşam giderlerini finanse etme zorunluluğuyla ilişkilendirilmekte ve ekonomi politikalarının belirsizlikleri altında pasif bir uyum ve rıza üretmektedir. Bu uyum, bireyleri bir yandan mevcut ekonomik koşullarla idare etmeye, diğer yandan ekonomik beklenti ve davranışlarını borç ilişkilerinin sınırları içinde yeniden kurmaya iter; böylece borç, hem makro düzeyde bir finansal belirleyici hem de mikro düzeyde bir toplumsal disiplin mekanizması olarak işlerlik kazanır.

Söz konusu yapı, Bruff'un otoriter neoliberalizm yaklaşımıyla uyumlu biçimde değerlendirilebilir. Kredi genişlemesi makroekonomik istikrar ve enflasyonla mücadele gerekçeleriyle sınırlandırılırken, hanehalkları—özellikle alt gelir grupları—yüksek faizli ve kısa vadeli borç araçları üzerinden finansal sisteme daha sıkı biçimde eklenmektedir. Bu durum, borç ödeme yükümlülüğünün hanehalkları üzerinde bir tür finansal disiplin mekanizması olarak işlemesine yol açmaktadır.

Reel ücretlerin enflasyon karşısında aşınması ise bu disiplini daha da sertleştirmekte, borç sarmalını derinleştirmektedir. TEPAV (2025) verilerine göre Eylül 2021'den Aralık 2024'e kadar nominal asgari ücret 7,8 kat artmasına rağmen Türk-İş yoksulluk sınırı 6,8 kat yükselmiş; sonuçta asgari ücret yoksulluk sınırının giderek daha gerisinde kalarak ancak açlık sınırını yakalamıştır. 2025 yılında ücret erozyonu tarihi boyutlara ulaşmıştır: DİSK-AR (2025) verilerine göre yılın ilk 11 ayında enflasyon ve artan gelir vergisi yükü, yalnızca SGK kapsamındaki 17 milyonu aşkın işçinin ücretlerinde 2,1 trilyon TL'lik yani brüt işçi ücretlerinin yarısından fazlası kadar bir erime yaratmıştır. Bu devasa kayıp, işçilerden varlıklı kesimlere gerçekleşen yapısal bir gelir transferini ifade etmektedir.

Tam da bu ücret erozyonunun yaşandığı dönemde, hanehalkı borç stoku 2018'deki 503 milyar TL'den 2024'te 4,1 trilyon TL'ye fırlamıştır. 2012'den 2025'e uzanan on üç yıllık süreçte ücretler hem verimlilik artışlarından pay alamazken hem

de enflasyon karşısında erimekte; bu çifte baskı altında hanehalkları temel ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmaya zorlanmaktadır.

Buğra'nın zayıf refah devleti tespiti ile Boratav'ın reel ücretlerin baskılanmasına ilişkin analizleri birlikte ele alındığında, 2018–2025 dönemi hanehalkı borçluluğunun bir tercih alanı olmaktan çıkarak yapısal bir zorunluluk haline geldiği bir evre olarak okunabilir. Devletin sosyal koruma kapasitesinin sınırlı kalması ve ücretlerin yaşam maliyetlerindeki artışı telafi edememesi, hanehalklarını temel ihtiyaçlarını sürdürebilmek için borçlanmaya yöneltmekte; böylece borç, ekonomik sistemin tamamlayıcı bir unsuru değil, bizzat gündelik yeniden üretimin asli koşullarından biri haline gelmektedir. Borçlanma, toplumsal varoluşun zorunlu bir bileşenine dönüşmüş; hanehalkları ekonomik şoklara karşı direnç geliştirmek yerine, gündelik hayatı ertelemek için borçlanma döngüsüne pasif bir teslimiyetle dâhil olmuştur.

Pasif Rıza Mekanizmasına Geçiş

Bu dönemde iktidara yönelik siyasal desteğin yapısal bir değişime uğramadan varlığını sürdürdüğü görülmektedir. 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan %52 oy oranıyla yeniden seçilirken, genel seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi %52,2, AKP ise tek başına %35,6 oy almıştır (YSK, 2023). Bu veriler, ekonomik performans ile siyasal tercih arasındaki ilişkiye dair klasik yaklaşımları sorunsallaştıran temel bir gerilime işaret etmektedir: Hanehalkı düzeyinde ekonomik kırılganlığın derinleştiği, gelir erozyonunun yaygınlaştığı ve borçlanmanın varoluşsal bir krize dönüştüğü bir dönemde, siyasal desteğin neden belirgin bir değişim göstermediği sorusu, rıza üretim mekanizmalarının yalnızca ekonomik rasyonalite üzerinden okunamayacağını ortaya koymaktadır.

Bu tablo, kuramsal çerçevemizin "pasif rıza" mekanizmasını doğrulamaktadır. Artık hanehalkı ekonomik durumdan memnun değildir (aktif rıza yok), ancak borç yükü nedeniyle—2023 seçimleri sırasında hanehalkının gelirinin yaklaşık üçte birini borç ödemelerine ayırdığı göz önüne alındığında—siyasal alternatifleri riskli görmekte ve mevcut düzene pasif biçimde tabi olmaktadır. İki mekanizma öne çıkmaktadır:

Borç Tuzağı ve Gelecek Kaygısı

Lazzarato'nun kavramsallaştırdığı gibi, borçlu özne gelecek zamanını ipotek altına almış durumdadır. Borçlu özne, yalnızca parasını değil, protesto etmek veya alternatif aramak için gereken zihinsel ve fiziksel zamanını da borç ödeme döngüsüne teslim etmiştir. Hanehalkı, yüksek borç yükü nedeniyle ekonomik krizi derinleştirebilecek siyasal değişimlerden çekinmektedir. "Şimdi bu kadar kötü ama

daha da kötü olabilir" kaygısı, siyasal eylemi maliyetli hale getirmektedir. İşsizlik, gelir kaybı veya ekonomik çöküş, borç ödemelerini tamamen imkânsız kılabilir ve bu risk, pasif itaati teşvik etmektedir.

Alternatif Eksikliği ve "Bilinmeyenden Korku"

Muhalefet partileri, borç krizine net çözüm önerileri sunamamış; hanehalkı, siyasal değişimin ekonomik istikrarsızlığı daha da artırabileceği endişesi taşımaktadır. Bu durum, Ferguson'un Zambiya'daki yoksulluk analizine benzemektedir: Ekonomik bağımlılık, siyasal sadakati üretmese bile, siyasal muhalefeti bastırmaktadır. Ancak bu bulgu nedensel değil, korelasyondur. Siyasal desteği etkileyen başka faktörler (kimlik siyaseti, milliyetçilik, medya, güvenlik kaygıları, kutuplaşma) bu çalışmanın kapsamı dışındadır ve bu faktörlerin etkisi borç mekanizmasından daha güçlü olabilir. Dolayısıyla, borcun siyasal rıza üzerindeki etkisi dolaylı ve koşulludur: Borç tek başına siyasal davranışı belirlemez, ancak ekonomik kırılganlık yaratarak alternatif siyasal tercihlerin maliyetini artırır.

Tablo 3: Dönem 3 Özeti

Gösterge	2018	2025	Değişim
Borç/Gelir Oranı	%43	%22	-19 puan
Konut Kredis Payı	%37,3	%11,8	-25,5 puan
İhtiyaç Kredis Payı	%40,6	%38,5	Stabil
Kredi Kartı Payı	%20,8	%48,8	+28 puan
Reel Ücret	Baz	-50 (Brüt işçi ücretleri üzerinden)	Erozyon
Ekonomik Memnuniyet (KONDA)	%38	%22	-16 puan
Ekonomik Güven Endeksi (TÜİK)	71	70-80	Derin kötümserlik
AKP/İttifak Oy Oranı	%53.7	%52.2 (2023)	Stabil

Dönemsel Karşılaştırma: Ana Bulguların Sentezi

Tablo 4, üç dönemin temel göstergelerini karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Bu tablo, çalışmanın ana argümanını özetlemektedir: Borçlanmanın ekonomik işlevi, kültürel anlamı ve siyasal yönetimsellikteki rolü dönemler arasında köklü biçimde farklılaşmıştır.

Tablo 4: Dönemsel Karşılaştırma ve Ana Bulgular

Gösterge	Dönem 1 (2002-2013)	Dönem 2 (2013-2018)	Dönem 3 (2018-2025)
Borç/Gelir Oranı	%4,3 → %53,1	%53,1 → %43	%43 → %22
Baskın Kredi Türü	Kredi kartı-konut	Konut	Kredi Kartı
Borcun Anlamı	Fırsat, modernleşme	Yük, kaygı	Zorunluluk, tuzak
Ekonomik Memnuniyet	%35 → %58 (↑)	%58 → %38 (↓)	%38 → %22 (↓↓)
Borç-Memnuniyet İlişkisi	Paralellik (↑↑)	Kopma	Ters Paralel İlişki (↓↓)
Siyasal Destek	%34 → %50 (↑)	%50 → %54 (stabil)	%54 → %52 (stabil)
Teorik Mekanizma	Aktif Rıza	Kırılgan Rıza	Pasif Rıza
Zelizer Kodlaması	Pozitif	Geçiş	Negatif
Lazzarato	Gelecek vaadi	Gelecek kaygısı	Gelecek iptali

Ana Bulgular

Borçlanmanın mutlak büyümesi

2002-2025 arasında hanehalkı borç stoku 870 kat artmış; borç/gelir oranı ise 2013 zirvesinden (%53) 2025'e (%22) gerilemekle birlikte, bu süreçte borcun bileşiminin konut/taşittan kredi kartına köklü biçimde değişmesi, borçlanmanın hanehalkı için kalıcı bir yapısal yük olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Niteliksel dönüşüm

Borçlanmanın kredi kompozisyonu düz bir çizgi izlememiş, keskin bir 'V dönüşü' göstermiştir. 2002-2018 arasında 16 yıl boyunca konut kredisinin payı sürekli yükselmiş (%7,0→%37,3), kredi kartının payı ise sürekli gerilemiştir (%65,7→%20,8) — borçlanma giderek varlık edinimi eksenine kaymıştır. 2018 sonrasında bu eğilim tamamen tersine dönmüş; kredi kartının payı %20,8'den %48,8'e yükselerek tarihî zirvesine ulaşmış, konut kredisinin payı ise %11,8'e gerileyerek tarihî dibine inmiştir. Bu V dönüşü, borcun asgari geçim ihtiyaçlarını finanse eden bir araca dönüşümünün en somut kanıtıdır.

Borç-memnuniyet ilişkisinin dönüşümü

Dönem 1'de paralellik (her ikisi de yükseliş), Dönem 2'de kopma (borç yüksek, memnuniyet düşüyor), Dönem 3'te ayrışma (borç düşerken memnuniyet de düşüyor). Bu dönüşüm, borcun siyasal işlevinin değiştiğini göstermektedir.

Pasif rıza paradoksu

Dönem 3'te ekonomik memnuniyet %22'ye düşmesine rağmen siyasal destek stabil kalmıştır (%52-54 bandı). Bu, borcun siyasal işlevinin "aktif rıza üretimi"nden "pasif rıza"ya evrildiğini göstermektedir. Hanehalkı artık ekonomik durumdan memnun olmasa da, borç yükü nedeniyle siyasal alternatifleri riskli görmekte ve pasif itaat davranışı sergilemektedir.

Gelir-borç makası

2018-2025 arasında yüksek enflasyon reel ücretleri aşındırırken nominal borç stoku keskin artış göstermiştir. Bu artıştan ortaya çıkan makas, borcun zorunlu hale geldiğinin ve Boratav'ın reel ücret baskısı ile Buğra'nın zayıf refah devleti analizlerinin Türkiye'de tam olarak tezahür ettiğinin yapısal kanıtıdır.

Bu bulgular, kuramsal çerçevede tanımlanan mekanizmaları—finansallaşma (Krippner, Gabor), borçlu özne (Lazzarato), ahlaki yükümlülük (Graeber), sosyal anlam (Zelizer), otoriter neoliberalizm (Bruff), zayıf refah devleti (Buğra) ve reel ücret baskısı (Boratav)—kristalize etmektedir. Borç, Türkiye'de neoliberal dönüşümün yalnızca bir sonucu değil; aynı zamanda siyasal rıza üretiminde işleyen ve dönemlere göre farklılaşan bir yönetsellik mekanizmasıdır.

Sonuç: Borç ve Rıza Yönetimi

Türkiye'de 2002-2025 arasında hanehalkı borçluluğu üç farklı siyasal işlev üstlenmiştir. Ekonomik genişleme yıllarında borç, modernleşme ve refaha katılım vaadi taşıyan bir araç olarak aktif siyasal destek üretmiştir. 2013 sonrasında bu işlev kırılganlaşmış; borç yükü yüksek kalmaya devam ederken ekonomik memnuniyet gerilemeye başlamıştır. 2018 sonrasında ise borcun niteliği dramatik biçimde değişmiş, gıda ve barınma gibi temel ihtiyaçların finansmanına yönelmiştir. Kredi kartı borçlarının payının 2018'deki tarihî dibinden (%20,8) 2025'te tarihî zirvesine (%48,8) keskin biçimde sıçraması yalnızca bir istatistiksel değişim değil; 2002-2018 arasında süregelen konut kredisine kayış eğiliminin tamamen tersine dönmesinin ve borcun yatırım aracından hayatta kalma aracına dönüşümünün somut göstergesidir. Bu dönüşümün siyasal anlamı, ekonomik memnuniyetin %22'ye düşmesine karşın 2023 seçimlerinde siyasal desteğin stabil kalmasıyla kristalize olmaktadır.

Çalışmanın merkezi kavramı olan pasif rıza tam da bu paradoksu açıklamak için geliştirilmiştir: Hanehalkları iktidara aktif destek vermemekte, ancak borç yükünün yarattığı ekonomik kırılganlık nedeniyle siyasal alternatifleri aşırı riskli bulmaktadır. İşsizlik, gelir kaybı ya da ekonomik çalkantı, borç çevrimini tehdit eden bir olaydan önce siyasal bir risk olarak algılanmaktadır. Borçlu özne sessizliği tercih etmez; sessizlik, borç tarafından üretilir.

Borcun bu işlevi dolaylı ve koşulludur — planlı bir siyasal stratejinin değil, yapısal dinamiklerin ürünüdür. Kimlik siyaseti, kutuplaşma ve medya kontrolü siyasal desteği şekillendiren bağımsız faktörler olarak varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmanın iddiası, borcun bu faktörlerin yerini aldığı değil; ekonomik kırılganlık yaratarak siyasal muhalefetin maliyetini artırdığı ve böylece bu faktörlerin işleyişini pekiştirdiğidir.

Çalışma literatüre üç düzlemde katkı sunmaktadır. Borç sosyolojisini, güçlü refah devleti geleneğine sahip olmayan ve hızlı finansallaşmanın yaşandığı bir bağlamda test ederek bu alanın Batı merkezli çerçevesini genişletmektedir. Borçlanmanın niceliksel büyümesi yerine niteliksel dönüşümüne — kredi kompozisyonunun değişiminin toplumsal anlam ve siyasal değer üzerindeki etkisine — odaklanarak farklı bir analitik pencere açmaktadır. Ve pasif rıza kavramıyla, ekonomik hoşnutsuzluk ile siyasal değişim arasındaki kopukluğu açıklayan — hem Türkiye siyaset sosyolojisi hem de karşılaştırmalı finansallaşma araştırmaları için kullanılabilir — bir araç önermektedir.

Gelecek araştırmalar bu çerçeveyi üç yönde derinleştirebilir: Borçlanmanın öznel ve duygusal boyutlarını nitel yöntemlerle kavramak; nedensellik sorusunu panel veri ve doğal deney tasarımlarıyla daha güçlü ele almak ve pasif rıza mekanizmasının borç yapılandırma, af politikaları ya da ekonomik şoklar karşısında nasıl dönüştüğünü izlemek. Ayrıca, bu çalışmanın tanımlayıcı düzeyde ele aldığı borç-faiz ilişkisinin, makroekonomik koşullar ve özellikle faiz oranlarındaki değişimlerin hanehalkı borçlanması üzerindeki etkisini daha sistematik biçimde inceleyen ileri analizlerle derinleştirilmesi, alana önemli bir katkı sağlayacaktır.

Borçlanmanın refah vaadinden hayatta kalma stratejisine dönüştüğü bir toplumda siyasal eylem kapasitesi de dönüşür. Ekonomik güvencesizlik yalnızca bireyleri yoksullaştırmaz; kolektif eylem kapasitesini, siyasal muhalefet olanaklarını ve demokratik talepkârlığı da aşındırır. Türkiye'de borç meselesi bu yüzden yalnızca bir ekonomi sorunu değil, aynı zamanda demokrasinin maddi koşullarına ilişkin yapısal bir sorundur.

Extended Summary

This study addresses a central paradox in contemporary political economy: how can political stability persist under conditions of deepening economic

dissatisfaction? In Turkey between 2002 and 2025, household debt-to-income ratios rose from 4.3% to over 50% at their peak, economic satisfaction collapsed to 22% by 2025, yet the ruling coalition retained a stable electoral majority. This study argues that household indebtedness functions as an indirect mechanism for producing political consent — one whose political function has shifted historically from *active consent production* during periods of economic expansion, through *fragile consent* under political-economic tension, to a governmentality technique generating *passive consent* in recent years.

The theoretical framework integrates Foucault's concept of governmentality with global financialization processes (Krippner, Gabor) and Turkey-specific political economy dynamics. Boratav's analysis of real wage suppression and Buğra's work on the weak welfare state establish the structural conditions under which borrowing became a necessary income substitute. This foundation is deepened through Lazzarato's "indebted subject," Graeber's account of debt as moral obligation, Zelizer's sociology of the social meanings of money, and Bruff's "authoritarian neoliberalism."

The research draws on BRSA credit statistics, CBRT Financial Stability Reports, and TurkStat data to trace debt stock, real wage erosion, and debt-to-income ratios across 23 years. The periodization rests on structural conjunctures where debt composition, income dynamics, and political regime character shift simultaneously. The study does not claim a direct causal relationship between indebtedness and political support, but identifies a structural mechanism through which debt increases the perceived cost of political opposition by constraining risk-taking under conditions of indebted vulnerability.

The first period (2002–2013) constitutes the active consent phase. Credit card debt, initially dominant in 2002 (65.7% of total consumer credit), gave way to housing credit as the leading category by 2013 (33.2%, up from 7.0%) — a shift reflecting the maturation of Turkey's mortgage system following the 2007 Mortgage Law. Over this period, the debt-to-income ratio rose from 4.3% to 53%. Economic satisfaction reached approximately 58% (KONDA) while the AKP's vote share climbed from 34.3% to 49.8%. Rather than delivering welfare through social policy, the state directed households toward credit markets, constructing a market-based welfare regime that generated active political support during the growth years.

The second period (2013–2018) represents "fragile consent." The Gezi protests, the Fed's Taper Tantrum, and subsequent political crises began to unravel the earlier parallel between indebtedness and satisfaction. Economic satisfaction declined from 58% to 38%; TurkStat's Economic Confidence Index fell from 101 to 71. Consumer credit and credit card use expanded as borrowing increasingly financed current consumption rather than asset accumulation. In Lazzarato's

terms, the "promise of the future" gave way to "anxiety about the future," though political support remained relatively stable.

The third period (2018–2025) marks a decisive rupture. Between 2012 and 2020, labour productivity increased by 45.2% while real wages rose by only 1.8% (DİSK, 2020); in the first eleven months of 2025, inflation and rising tax burdens produced a 2.1 trillion TL wage erosion for workers covered by social security (DİSK-AR, 2025). Credit card debt's share of total consumer loans followed a V-shaped trajectory: after declining steadily from 65.7% in 2002 to a historic low of 20.8% in 2018 — as housing credit expanded to absorb an increasing share of household borrowing — it surged to a historic high of 48.8% by 2025, directed increasingly toward food, utilities, and rent. This sharp reversal marks the transition from debt as an investment tool to debt as a survival mechanism.

A key empirical finding is the disconnect between collapsing economic satisfaction and stable political support: in the 2023 elections, Erdoğan received 52% of the vote and the People's Alliance 52.2%. This is precisely the configuration the concept of *passive consent* is designed to explain. Passive consent refers to a condition in which individuals do not actively support the political order, yet refrain from opposition due to the perceived risks imposed by economic vulnerability, resulting in compliance without normative endorsement. The indebted subject has mortgaged not only current income but future capacity for dissent: unemployment or income loss could render debt repayment impossible, making sustained opposition a cost that the economically precarious cannot easily absorb.

The study makes three contributions. First, it demonstrates the historically contingent character of debt's political function in a country without a strong welfare state tradition, extending the sociology of debt beyond its predominantly Western frame. Second, it foregrounds the qualitative transformation of debt — from housing credit to credit card borrowing for basic needs — as a shift in social meaning and political valence, not merely in financial behavior. Third, by conceptualizing "passive consent," it provides an analytical tool for cases where economic dissatisfaction does not translate into political change. Identity politics, nationalism, and media control remain operative factors; the political function of debt is indirect and conditional, not deterministic.

While the empirical focus is Turkey, the framework developed here — particularly the concept of passive consent — offers analytical purchase for contexts where financialization, wage suppression, and democratic erosion intersect. What the Turkish case demonstrates is that debt can function not only as an economic burden but as a structural condition that depresses the capacity for political agency.

Beyanlar

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu çalışmayla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

KAYNAKÇA

- Akça, İ., Bekmen, A., & Özden, B. A. (Eds.). (2013). *Turkey reframed: Constituting neoliberal hegemony*. Pluto Press.
- Alpar, B. İ. (2022). Türkiye'de hanehalkı borçluluğuna ilişkin güncel bir değerlendirme ve hanehalkı borçluluğunun muhtemel sonuçları. *Erciyes Akademi*, 36(3), 1314–1346. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1116082>
- Bayat, A. (2009). *Life as politics: How ordinary people change the Middle East*. Stanford University Press.
- BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu). (2002–2025). *Türk bankacılık sektörünün konsolide verileri* [Veri seti]. <https://www.bddk.org.tr>
- Boratav, K. (2015). *Türkiye iktisat tarihi: 1908–2015* (25. bs.). İmge Kitabevi.
- Bruff, I. (2014). The rise of authoritarian neoliberalism. *Rethinking Marxism*, 26(1), 113–129. <https://doi.org/10.1080/08935696.2013.843250>
- Buğra, A. (2013). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İletişim Yayınları.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). *New poverty and the changing welfare regime of Turkey*. UNDP.
- DİSK. (2020). *Toplam sanayide birim ücret endeksi analizi: Verimlilik ve ücretler arasındaki makas*. DİSK.
- DİSK Araştırma Dairesi (DİSK-AR). (2025). *Enflasyon ve vergilerin işçi ücretlerine 11 aylık toplam faturası: Ücret kayıpları izleme raporu (Aralık 2025)*. DİSK.
- Ferguson, J. (1999). *Expectations of modernity: Myths and meanings of urban life on the Zambian Copperbelt*. University of California Press.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. In G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Eds.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (pp. 87–104). University of Chicago Press.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. (G. Burchell, Çev.). New York: Palgrave Macmillan.
- Gabor, D. (2021). The Wall Street Consensus. *Development and Change*, 52(3), 429–459. <https://doi.org/10.1111/dech.12645>
- Graeber, D. (2011). *Debt: The first 5,000 years*. Melville House Publishing.
- KONDA Araştırma ve Danışmanlık. (2007-2025). *Ekonomik memnuniyet, hayat pahalılığı algısı ve kamuoyu araştırmaları* [Raporlar]. <https://www.konda.com.tr>
- Krippner, G. R. (2011). *Capitalizing on crisis: The political origins of the rise of finance*. Harvard University Press.
- Lazzarato, M. (2012). *The making of the indebted man: An essay on the neoliberal condition*. Semiotext(e).
- Lazzarato, M. (2015). *Governing by debt*. Semiotext(e).
- Martin, R. (2002). *Financialization of daily life*. Temple University Press.

- TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası). (2005–2025). *Finansal istikrar raporları* [Raporlar]. <https://www.tcmb.gov.tr>
- TEPAV. (2025). *Hızlanan enflasyon, yetersiz asgari ücret zamları ve artan gelir eşitsizliği* (A. Kibritçioglu). TEPAV.
- Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi. (2025). *Bireysel kredi ve bireysel kredi kartı borcunu ödemiş gerçek kişi sayısı* [Veri seti]. [https://www.riskmerkezi.org/istatistiki-raporlar-liste/2547?rapor_donemi\[\]=2601&ay\[\]=13](https://www.riskmerkezi.org/istatistiki-raporlar-liste/2547?rapor_donemi[]=2601&ay[]=13)
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2004–2025). *Tüketici güven endeksi* [Veri seti]. <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2012–2025). *Ekonomik güven endeksi* [Veri seti]. <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2024). *Yaşam memnuniyeti araştırması* [Haber bülteni]. <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53785>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2025a). *Gelir dağılımı istatistikleri, 2025* [Haber bülteni]. <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53993>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2025b). *Yoksulluk ve yaşam koşulları istatistikleri, 2025* [Haber bülteni]. <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53994>
- YSK (Yüksek Seçim Kurulu). (2002–2023). *Genel seçim sonuçları* [Resmi kayıtlar]. <https://www.ysk.gov.tr>
- Zelizer, V. A. (1997). *The social meaning of money: Pin money, paychecks, poor relief, and other currencies*. Princeton University Press.

